

Sociaal kapitaal van vluchtelingen

Bachelorthesis Algemene Sociale Wetenschappen

Marjolein Bomhof (3394433)

Universiteit Utrecht

Begeleider: Gerrit-Bartus Dielissen

12-12-2012

Inhoudsopgave

1. Abstract	3
2. Inleiding	3
2.1 Aanleiding	4
2.2 Literatuur.....	4
3. Probleemstelling.....	4
3.1 Hoofdvraag en deelvragen	4
3.2 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	4
4. Methoden	4
4.1 Onderzoeksstrategie	5
4.2 Bereiken van participanten.....	5
4.3 Dataverzameling	5
4.4 Data-analyse.....	5
4.5 Theoretische concepten.....	5
4.6 Relevante organisaties.....	5
5. Resultaten.....	6
5.1 Structuur en omvang	6
5.2 Het gebruik van sociaal kapitaal	8
5.3 Verloop	8
6. Discussie	10
7. Referenties	11
8. Bijlage 1: topiclijst (eerste ronde).....	13
9. Bijlage 2: vernieuwde topiclijst (tweede en derde ronde).....	17

1. Abstract

Dit onderzoek zocht een antwoord op de vraag: 'welke structuur en omvang heeft het sociaal kapitaal van vluchtelingen in de periode tussen de aankomst in Nederland en het heden, en hoe zetten zij dit sociaal kapitaal in (bij hun integratie)?' Om recht te doen aan de ervaringen en perspectieven van vluchtelingen zelf werd data verzameld aan de hand van kwalitatieve methoden, specifiek door middel van semigestructureerde interviews. De participanten werden bereikt door middel van de organisaties Vluchtelingenwerk Midden-Nederland en SNDVU. Uiteindelijk werden twaalf vluchtelingen uit de landen Iran, Afghanistan, Somalië, Togo, Burundi, Republiek Congo (Congo Brazzaville), de Democratische Republiek Congo, en Zuid-Soedan geïnterviewd.

Uit de resultaten kon worden vernomen dat een vluchteling verschillende netwerken heeft. Eén netwerk, het basisnetwerk genoemd, bestaat uit een etnisch homogene groep, die het meest en het snelst voor hulp wordt ingeschakeld. Dit netwerk bevat sterke banden tussen vooral familieleden en hechte vrienden. Het tweede netwerk bevat oppervlakkige contacten. De categorieën die onder dit netwerk konden worden geschaard zijn de formele verenigingen, minder hechte vrienden, collega's en voor enkelen de burens. Buiten deze netwerken bestaan groepen die niet werden ingeschakeld voor hulp en waarmee weinig contact mee bestond zoals religieuze instanties, dagelijks contact, informele verenigingen en vaak de burens. Beide netwerken werden het meest ingeschakeld voor hulp bij taalverwerving. Daarnaast werd hulp gevraagd voor het begrijpen van regeltjes of instanties of bij praktische problemen. Het vinden van een baan, het leren van Nederlandse tradities of 'normen en waarden', het lid worden van (politieke) organisaties werden minder belangrijk gevonden en hulp werd dan ook zelden ingeschakeld voor deze doelen. Een deel van de vluchtelingen had alleen het basisnetwerk, en soms was dit zelfs gebrekkig. Hulp inroepen van het tweede netwerk is echter efficiënter volgens de literatuur (Granovetter, 1973; Mitra, 2008).

De eigen houding bleek belangrijk in het verkrijgen van sociale contacten. Over het algemeen ontwikkelen vluchtelingen zelf een basisnetwerk (fase 1). De ontwikkeling van een tweede netwerk gebeurde echter alleen na een mentaliteitsverandering (fase 2). In de derde fase vormt de vluchteling een groot en gevarieerd netwerk. Hulp van contacten wordt niet meer alleen voor taalverwerving ingeroepen maar wordt multidimensionaler. Naast deze fasen is er een groep waarbij de sociale contacten stagneren of zelfs achter uit gaan. Deze groep is niet de beschreven mentaliteitsverandering doorgaan of is bepaalde belemmeringen tegengekomen.

Dit onderzoek heeft de kennis over vluchtelingen uitgebreid. Het is vernieuwend in relatie tot het in kaart brengen van de verhouding van bindend en overbruggend sociaal kapitaal tot elkaar in de tijd van aankomst in Nederland tot decennia later. Er is praktisch geen onderzoek geweest die deze tijdsdimensie in zich op heeft genomen. Daarnaast heeft dit onderzoek een compleet beeld van de sociale contacten van vluchtelingen beschreven aan de hand van hun eigen ervaringen en perspectieven. Niet alleen is dit een toevoeging aan de academische kennis over dit onderwerp, ook zal het probleem rondom de langzame integratie van vluchtelingen beter begrepen en aangepakt kunnen worden. Uit de literatuur blijkt dat vooral oppervlakkige contacten een individu vooruit kunnen helpen in het bereiken van haar of zijn doelen (Granovetter, 1973; Mitra, 2008). Uit dit onderzoek bleek dat veel vluchtelingen dit tweede netwerk niet of nauwelijks hebben. Er is echter vaak al wel een basisnetwerk met hechte banden waarop voort gebouwd kan worden. Ook bleek dat hulporganisaties een rol kunnen spelen in het stimuleren van deze oppervlakkige contacten.

2. Inleiding

2.1 Aanleiding

Vluchtelingen vormen een kwetsbare groep binnen Nederland. Zij wijken af van andere migrantengroepen. Dit komt ten eerste, omdat zij gedwongen gemigreerd zijn naar Nederland (Vluchtelingenwerk, 2005). In tegenstelling tot economische migranten die verhuizen naar landen waar al familie of vrienden aanwezig is, hebben vluchtelingen over het algemeen geen bestand

sociaal netwerk in het gastland. Daarnaast hebben vluchtelingen vaak traumatische gebeurtenissen meegemaakt, en zitten zij in onzekerheid over achtergebleven dierbaren (Vluchtelingenwerk, 2005). Dit lijkt gevolgen te hebben voor hun verdere verblijf in Nederland. Vluchtelingen integreren over het algemeen langzamer dan andere soorten migranten (Vluchtelingenwerk, 2005), in het bijzonder als het gaat om werk (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2011). Integratie wordt gezien als een tweezijdig proces: aan de ene kant wordt verwacht van migranten dat zij bereid zijn te integreren, aan de andere kant is het de Nederlandse samenleving die dit proces van integratie mogelijk moet maken (Commissie Blok, 2004). Een persoon is geïntegreerd in Nederland wanneer er sprake is van een gelijke juridische positie, een gelijkwaardige deelname op sociaaleconomisch terrein, kennis van de Nederlandse taal en wanneer gangbare waarden, normen en gedragspatronen worden gerespecteerd (Commissie Blok, 2004).

Ik heb ervoor gekozen om dieper in te gaan op het thema sociaal kapitaal, omdat dit onderwerp mij intrigeert. Dit komt voort uit verschillende redenen. Het concept sociaal kapitaal is bijzonder relevant als het gaat om vluchtelingen, omdat vluchtelingen, zoals hierboven is beschreven, afwijken van andere migrantengroepen. Er is echter weinig onderzoek dat ingaat op de specifieke situatie van vluchtelingen in Nederland. Integratie onder vluchtelingen lijkt langzamer te gaan dan bij andere migrantengroepen. Het bestaan van sociaal kapitaal en het type sociaal kapitaal lijkt hierbij bijzonder van belang te zijn. De Vroome en van Tubergen (2010) beargumenteren dat menselijk kapitaal zoals het hebben van een opleiding en werkervaring in het herkomstland vaak geen invloed heeft op de kans om werk te vinden. Een verklaring is dat vluchtelingen in het gastland moeite hebben met de accreditatie of herkenning van hun opleiding en/of werkervaring in die is opgedaan in het herkomstland (Lamba, 2003; de Vroome & van Tubergen, 2010). Discriminatie kan hierbij soms een rol spelen (Lamba, 2003; Mestheneos & Ioannidi, 2002). Morrice (2007) neemt dit nog een stap verder en suggereert dat menselijk kapitaal vaak helemaal geen rol speelt, en dat in plaats daarvan sociaal kapitaal de belangrijke factor is in de integratie van vluchtelingen. In andere woorden, het kennen van mensen en de daarbij horende sociale regels is van meer belang dan zelf kennis en capaciteiten hebben. Het is in elk geval bekend dat vluchtelingen die netwerken met familie, vrienden of kennissen inzetten om werk te vinden hebben meer kans hebben op beter kwaliteit van werk dan vluchtelingen die alleen hun menselijk kapitaal inzetten (Lamba, 2003). Volgens Aguilera en Massey (2003) heeft het hebben van sociaal kapitaal een positieve invloed op het salaris van Mexicaanse migranten in de Verenigde Staten. Ook bevordert sociaal kapitaal volgens Berger (2010) de politieke integratie van migranten. De algemene redenering houdt in dat sociaal kapitaal toegang geeft aan individuen in bronnen van kennis, sociale en culturele normen, en vaardigheden (Morrice, 2007). Het is problematisch dat juist vluchtelingen dit belangrijke sociaal kapitaal missen. Vluchtelingen zijn dus niet alleen een groep apart, het beschrijven en onderzoeken van sociaal kapitaal onder deze groep heeft ook extra veel relevantie.

2.2 Literatuur

Over het algemeen wordt sociaal kapitaal gezien als relaties van waaruit individuen bepaalde kennis en mogelijkheden kunnen putten. Praktisch al het onderzoek over sociaal kapitaal en migranten is instrumentalistisch; het gaat over hoe sociaal kapitaal gebruikt kan worden om hogerop te komen en beter te integreren, en wanneer dit wel of niet gebeurt.

Het onderzoek naar sociaal kapitaal concentreert zich rondom de begrippen bindend en overbruggend sociaal kapitaal. Dit kan worden teruggeleid naar de stelling van Granovetter (1973) dat sterkere banden tussen twee individuen overeenkomt met een grotere overlapping in hun vriendennetwerken. Hij stelt dat zwakke banden een individu beter verbindt met de gemeenschap in zijn algemeen (overbruggend sociaal kapitaal), terwijl sterke banden een individu beperken tot een kleine groep (bindend sociaal kapitaal) wat kan leiden tot fragmentatie en groepsmarginarisatie van de gemeenschap. Dit bindend sociaal kapitaal kan bepaalde voordelen geven aan migranten wanneer zij arriveren in het gastland, zoals het vinden van werk, maar beperkt op de lange termijn de sociale mobiliteit van deze migranten (Mitra, 2008). Kritiek wordt geuit op de simpliciteit van

deze begrippen, waarbij gewezen wordt op andere vormen van sociaal kapitaal (Leonard, 2004). Er is geen onderzoek te vinden dat zich richt op het verloop van sociaal kapitaal van migranten vanaf het moment dat zij zich in een gastland vestigen. Niet alleen de concepten bindend en overbruggend sociaal kapitaal kunnen dus simplistisch gevonden worden, ook hoe deze soorten sociaal kapitaal zich tot elkaar zouden verhouden door de tijd heen is onduidelijk.

Het onderzoek naar sociaal kapitaal heeft niet stil gestaan de afgelopen decennia, maar baseert zich wel nog steeds op oude begrippen waarvan het nut niet altijd vaststaat. Recentelijk lijkt daar beweging in te komen, met het uiten van kritiek op deze concepten, maar nieuwe richtingen van onderzoek moeten nog ontdekt worden. Hierbij kan gedacht worden aan het betrekken van andere vormen van sociaal kapitaal zoals koppelend sociaal kapitaal (het hebben van banden met individuen in posities van autoriteit), transnationalistische sociaal kapitaal en het betrekken van de dimensie tijd in het onderzoek. Nieuwe manieren van communicatie hebben geleid tot een opkomst van andere soorten netwerken waarbij mogelijk een andere dynamiek aanwezig is (Ryan et al., 2008). Ook is het niet bewezen dat sociaal kapitaal binnen een gemeenschap altijd als (uitsluitende) sterke banden aangemerkt kan worden, en sociaal kapitaal met de gehele samenleving als (insluitende) zwakke banden. Daarnaast richt weinig onderzoek zich specifiek op de doelgroep vluchtelingen, en worden vluchtelingen vaak onterecht behandeld als een subgroep van migranten in het algemeen. Meer onderzoek lijkt nodig om uiteen te zetten welke vormen van sociaal kapitaal vluchtelingen gebruiken, hoe zij deze gebruiken, en in hoeverre dit overeenkomt met concepten als bindend en overbruggend sociaal kapitaal. Het betrekken van de dimensie tijd lijkt ook een belangrijke toevoeging. Daarnaast lijken vluchtelingen in Nederland relatief veel contacten met autochtonen te hebben (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2011), en is de vraag in hoeverre deze vluchtelingen zich beperken tot hun eigen etnische groep onbeantwoord.

3. Probleemstelling

3.1 Hoofdvraag en deelvragen

De problematiek rondom vluchtelingen draait rondom hun integratie. Het doel van dit onderzoek is om kennis te genereren over wat het sociaal kapitaal van vluchtelingen in Nederland inhoudt, en welke rol dit kapitaal speelt bij hun integratie. De hoofdvraag binnen dit onderzoek luidt dan ook:

‘Welke structuur en omvang heeft het sociaal kapitaal van vluchtelingen in de periode tussen de aankomst in Nederland en het heden, en hoe zetten zij dit sociaal kapitaal in (bij hun integratie)?’

Deze vraag is onderverdeeld in de volgende deelvragen:

- Wat voor structuur en omvang heeft het sociaal kapitaal van vluchtelingen en is het onder te verdelen in verschillende typen sociaal kapitaal?
- Hoe maken vluchtelingen gebruik van dit sociaal kapitaal (met betrekking tot hun integratie)?
- Welk verloop kan men zien met betrekking tot de structuur, omvang en gebruik van sociaal kapitaal in de periode van aankomst in Nederland tot het heden?

Naar aanleiding van de eerste deelvraag zal onderzocht worden op welke manier vluchtelingen vorm geven aan sociaal kapitaal. Hierbij kan de data vergeleken worden met theoretische concepten zoals het onderscheid tussen de verschillende typen sociaal kapitaal, bijvoorbeeld bindend en overbruggend sociaal kapitaal, dat in de literatuur wordt gemaakt. Vervolgens is van belang hoe vluchtelingen toegang verkrijgen tot dit sociaal kapitaal en hoe zij dit kapitaal inzetten. Sociaal kapitaal kan vluchtelingen mogelijkheden geven, maar eventueel ook beperken zoals in de literatuur wordt beschreven aan de hand van bindend sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal kan zowel voordelen als nadelen hebben, in verschillende situaties.

3.2 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Vluchtelingen vormen een unieke groep, met een problematiek die afwijkt van andere migrantengroepen. Integratie lijkt langzamer te verlopen onder vluchtelingen dan bij andere migranten. Het uiteenzetten van dit onderwerp heeft zowel maatschappelijke als wetenschappelijke relevantie. Het leidt tot een bijdrage aan de wetenschappelijke kennis over sociaal kapitaal onder vluchtelingen in relatie tot hun integratie. Specifiek gezegd, zal gekeken worden of oude theoretische concepten nog gelden, en of zij vervangen of aangevuld moeten worden met andere theorieën. Tegelijk zal met deze kennis de problematiek rondom vluchtelingen beter begrepen en aangepakt kunnen worden in de praktijk. Op deze manier heeft de vraagstelling ook maatschappelijke relevantie.

4. Methodes

4.1 Onderzoeksstrategie

De bovengenoemde onderzoeksvragen zullen beantwoord worden met behulp van kwalitatief onderzoek, met als insteek de gefundeerde theoriebenadering (grounded theory; Boeije, 2005). Het doel is om oude theorieën te toetsen, en te komen tot beter begrip van het werkgebied waarbij de ontwikkelingen van (nieuwe) concepten een rol speelt. Vanuit de onderzoeksgegevens is door middel van inductie dit doel bereikt. Er is gekozen voor kwalitatieve methoden, omdat bij dit vraagstuk de ervaringen en percepties van vluchtelingen zelf centraal staan. Daarnaast is er maar weinig onderzoek in Nederland zelf gedaan over dit onderwerp. Hoewel er wereldwijd wel veel literatuur is gepubliceerd over sociaal kapitaal, zijn er verschillende tegenstrijdigheden binnen het onderwerp aanwezig zoals beschreven in de inleiding. Het is onduidelijk of oude theoretische concepten nog relevant zijn. Een kwalitatief onderzoek leent zich goed om deze controversie te onderzoeken. Het is duidelijk dat de gefundeerde theoriebenadering hier goed bij past, omdat binnen deze benadering het toetsen van theoretische begrippen en het ontwikkelen van een nieuw of verbeterd theoretisch kader centraal staan. Hoewel de tijdsdimensie is opgenomen in dit onderzoek, is er geen sprake van longitudinaal onderzoek. Er wordt samen met de vluchtelingen teruggekeken op hun ervaringen.

Om dit onderzoek uit te voeren, zullen als eerste de theoretische concepten geoperationaliseerd moeten worden. De definitie van vluchtelingen door de vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties – UNHCR – gaat uit vier categorieën; (a) vluchtelingenschap: het voldoen aan de voorwaarden van het Vluchtelingenverdrag, (b) subsidiaire bescherming: bij uitzetting het risico lopen op foltering, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing, (c) en (d) humanitaire gronden: redenen van humanitaire aard of algehele slechte situatie binnen het land van herkomst. Het Vluchtelingenverdrag van de Verenigde Naties stelt dat de eerste categorie een persoon is ‘die (...) uit gegronde vrees voor vervolging wegens zijn ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of zijn politieke overtuiging, zich bevindt buiten het land waarvan hij de nationaliteit bezit, en die de bescherming van dat land niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil invoeren’ (United Nations, 1951, artikel 1). Vluchtelingenwerk breidt deze definitie uit naar gezinsleden van vluchtelingen (vaak door middel van gezinsvereniging gekomen), en asielzoekers die geen asielvergunning maar een pardonvergunning of een vergunning als alleenstaande minderjarige vreemdeling hebben gekregen (Vluchtelingenwerk, 2011). Dit onderzoek neemt de definitie van Vluchtelingenwerk over, onderzoek gebaseerd op dit literatuurverslag zal namelijk plaats vinden onder de doelgroep van Vluchtelingenwerk die zodanig is gedefinieerd. Daarnaast zijn er verschillende manieren waarop sociaal kapitaal gedefinieerd kan worden. Boateng (2009) somt in haar artikel de verschillende definities op. Eén perspectief benadrukt dat sociaal kapitaal een vorm van kennis en capaciteiten is, dat te maken heeft met banden tussen individuen. Een andere stroming definieert sociaal kapitaal als bepaalde structuren van relaties tussen actoren die het bereiken van bepaalde doelen mogelijk maken. Politieke wetenschappers zien sociaal kapitaal echter als het delen van normen en

houdingen, waaruit vertrouwen en wederkerigheid vloeit, wat het mogelijk maakt dat mensen collectief samenwerken (Boateng, 2009). Sociaal kapitaal omvat dus de relaties tussen individuen. Deze relaties bieden kennis en mogelijkheden aan individuen om hun doelen te bereiken. Sociaal kapitaal is dus instrumenteel. De relaties worden gekenmerkt door gedeelde normen en houdingen waardoor wederzijdse voordeel mogelijk wordt door middel van vertrouwen en wederkerigheid. Andere auteurs, zoals Leonard (2004) borduren voort op Bourdieu en voegen toe dat deze gedeelde normen en houdingen ervoor zorgen dat er wederzijdse verplichtingen ontstaan, die om kunnen worden gezet economische bronnen. Leonard geeft hier echter wel kritiek op de veronderstelling dat sociaal kapitaal direct en altijd ingeruild kan worden voor – en kan compenseren voor een gebrek aan – economisch en cultureel kapitaal.

4.2 Bereiken van participanten

Het onderzoek wordt uitgevoerd in samenwerking met Vluchtelingenwerk Midden-Nederland en Stichting Noodopvang Dakloze Vluchtelingen Utrecht. Deze organisaties krijgen subsidie van de gemeente en/of de overheid om hulp aan te bieden aan vluchtelingen. Het betreffende kantoor van Vluchtelingenwerk werkt met vluchtelingen die een verblijfsvergunning voor bepaalde of onbepaalde tijd hebben en biedt hen hulp aan met regels, huisvesting, het volgen van een inburgeringscursus en praktische problemen. SNDVU werkt met vluchtelingen die midden in hun aanvraag zitten of uitgeprocedeerd zijn. Zij biedt hen huisvesting en juridische hulp aan. Beide organisaties hebben een grote rol gespeeld in het selecteren en het benaderen van geschikte participanten voor de interviews. De interviews vonden voornamelijk plaats bij de kantoren van Vluchtelingenwerk Utrecht en SNDVU. Eén keer heeft een interview thuis bij de betreffende vluchteling plaatsgevonden. Bij Vluchtelingenwerk zijn de vluchtelingen benaderd met behulp van een brief waarin in makkelijk Nederlands of Engels staat uitgelegd wat het onderzoek inhoudt. Vervolgens zijn de participanten gewerfd via de individuele contactpersonen die elk cliënt bij Vluchtelingenwerk heeft. Vervolgens kon de onderzoeker een afspraak met hen maken via de telefoon. De medewerkers van SNDVU hebben rechtstreeks naar cliënten gebeld of zij bereid waren geïnterviewd te worden. De vluchtelingen zullen benaderd worden vanuit een organisatie die zij kennen, en die hen heeft proberen te helpen met Op deze manier wordt er bij de vluchtelingen een context van vertrouwen gecreëerd. Een bekende organisatie en omgeving zullen hopelijk leiden tot een grotere mate van toezegging aan de interviews en meer openheid aan de kant van de participanten.

De participanten zijn woonachtig in regio Utrecht. Er is sprake van een mix van mensen die woonachtig zijn in Utrecht zelf, en in dichtbijgelegen dorpen. Sinds deze groep niet fundamenteel verschilt van vluchtelingen in andere delen van Nederland, wordt er vanuit gegaan dat generalisatie mogelijk is naar heel Nederland. De doelgroep die beide organisaties contact mee hebben opgenomen om te werven voor interviews kan als volgt gedefinieerd worden; vluchtelingen die minstens een jaar in Nederland zijn verbleven met als afkomst Afghanistan, Iran of Afrika. Uit deze drie gebieden komen de meeste vluchtelingen waardoor een representatieve groep kan worden geselecteerd. Uiteindelijk zijn er twaalf vluchtelingen geïnterviewd die afkomstig waren uit Afghanistan (4), Iran (1), Togo (2), Somalië (1), Burundi (1), de Democratische Republiek Congo (1), de Republiek Congo (Congo Brazzaville, 1), en Zuid-Soedan (1). Alle vluchtelingen verbleven minstens een jaar in Nederland waardoor zij meer konden vertellen over veranderingen in hun sociale kapitaal sinds hun aankomst in Nederland. Met betrekking tot andere karakteristieken is gekozen voor maximale variatie. Dit was echter moeilijk te bereiken met betrekking tot geslacht. Uiteindelijk waren elf van de twaalf participanten man. De organisaties vonden het erg moeilijk om meer vrouwen te bereiken, en verklaarden ook dat zij meer mannelijke dan vrouwelijke cliënten hebben.

4.3 Dataverzameling

De data is verzameld aan de hand van twaalf semigestructureerde interviews. Hieronder vielen acht

individuele interviews, en één groepsinterview. Semigestructureerde interviews laten genoeg ruimte voor flexibiliteit en onderwerpen die in de loop van het interview onverwachts opkomen, maar geeft tegelijk houvast en een duidelijke lijn in het interview. Dit maakt het interview voor zowel voor de participant als de interviewer makkelijker. Het groepsinterview gaf veel toevoeging en variëteit aan de al verzamelde data doordat een groepsinterview de participanten de mogelijkheid geeft op elkaar te reageren. Op deze manier is het mogelijk om dieper op het onderwerp in te gaan en een duidelijk overzicht te krijgen van verschillende meningen en perspectieven.

Het onderzoek is cyclisch van aard; dataverzameling en data-analyse worden afgewisseld. Dit maakt constante vergelijking van data mogelijk. Theorieën kunnen onmiddellijk getoetst worden tijdens dit cyclische proces om uiteindelijk te komen tot een gestructureerde theorie of model van resultaten. Er waren drie momenten van dataverzameling van ieder vier interviews. Na elke ronde van dataverzameling kwam de data-analyse aan bod. Hierdoor was er na elk ronde de ruimte om bij de volgende dataverzameling zich te richten op een bepaald onderwerp of gedachtegang. Zo bleek al snel na de eerste ronde dat vragen rond het verloop bij sociaal kapitaal een interessante toevoeging zouden zijn aan de data, en is de topiclijst aangepast om dit thema beter naar voren te laten komen.

4.4 Data-analyse

Het onderzoek heeft drie momenten van dataverzameling die gevolgd worden door data-analyse. Dit onderzoeksontwerp is gebaseerd op de voorbeelden van Boeije (2005). De data-analyse heeft plaatsgevonden met behulp van het programma Nvivo9. Dit programma stelt de onderzoeker in staat codes aan te brengen, deze overzichtelijk tot elkaar te structureren en verschillende memo's aan te brengen. Na de eerste ronde van dataverzameling vond tevens de eerste fase van data-analyse plaatsvinden. Hierbij is het vooral van belang om codes aan te brengen, en te komen tot een codeboom (open coderen). Daarna worden de codes beschreven en van data voorzien (axiaal coderen). Na de tweede ronde van dataverzameling konden de codes vergeleken worden, en de codes getoetst en gestructureerd worden (selectief coderen). Na de laatste ronde van dataverzameling werd dit kader vergeleken met literatuur en kon het geïnterpreteerd worden. Er wordt hierbij toegewerkt naar een getoetst theoretisch model. Dit model wordt uitgelegd in de resultatensectie aan de hand van twee modellen die de theorie overzichtelijk weergeven.

5. Resultaten

Naar aanleiding van de literatuurstudie werd de volgende hoofdvraag centraal gesteld in dit onderzoek.

'Welke structuur en omvang heeft het sociaal kapitaal van vluchtelingen in de periode tussen de aankomst in Nederland en het heden, en hoe zetten zij dit sociaal kapitaal in (bij hun integratie)?'

Om de beantwoording van de hoofdvraag te vergemakkelijken is deze onderverdeeld in verschillende deelvragen:

- Wat voor structuur en omvang heeft het sociaal kapitaal van vluchtelingen en is het onder te verdelen in verschillende typen sociaal kapitaal?
- Hoe maken vluchtelingen gebruik van dit sociaal kapitaal (in relatie tot integratie)?
- Welk verloop kan men zien met betrekking tot de structuur, omvang en gebruik van sociaal kapitaal in de periode van aankomst in Nederland tot het heden?

Deze vragen zullen één voor één behandeld worden in aparte paragrafen, genaamd structuur en omvang, gebruik, en verloop.

5.1 Structuur en omvang

In deze paragraaf zal de structuur en omvang van het sociale kapitaal van vluchtelingen in

Nederland centraal staan. Er wordt hierbij gekeken naar de kenmerken van de sociale contacten van vluchtelingen, zoals etniciteit, klasse, de aanwezigheid van sterke en/of zwakke banden, het aantal contacten, de achtergrond van de contacten, en tot welke categorie contacten behoren, en als laatste hoe deze contacten ten opzichte van elkaar te ordenen zijn. Er is in het onderzoek onderscheid gemaakt tussen zes categorieën van sociale contacten; familie, vrienden, burens, religieuze instanties, verenigingen, en collega's (werk of opleiding).

Het eerste netwerk: het basisnetwerk

Over het algemeen hebben vluchtelingen in de eerste plaats een sociaal netwerk dat bestaat uit mensen die dezelfde etniciteit hebben. Wat door het individu gezien wordt als behorend tot de eigen etnische groep hoeft niet per se te refereren naar alleen het eigen land. Een bepaald territorium waar men vandaan komt lijkt echter wel het belangrijkste te zijn. Afghaanse vluchtelingen gaan vooral met andere Afghaanse mensen om, en soms met mensen uit Iran (in zowel Iran als Afghanistan is de officiële taal Farsi). Dit geldt ook andersom voor Iraniërs. Vluchtelingen uit Afrikaanse landen identificeren zich voornamelijk met Afrika in haar geheel, in het bijzonder Midden- en Zuid-Afrika. Ze kunnen vrienden hebben uit verschillende Afrikaanse landen. De Noord-Afrikaanse landen zoals Marokko, Egypte en Libië zijn hierbij niet vertegenwoordigd in de vriendenkringen. Dit kan verklaard worden doordat deze landen qua cultuur en religie erg verschillen. Deze landen hebben een meer Arabische insteek, en de Islam speelt een grotere rol. Er wordt door deze vluchtelingen vaak gesproken over 'de Afrikanen' om te refereren naar wat zij lijken te zien als hun eigen groep. Dit netwerk wordt gezien als de basisgroep waarop men steunt.

J: We – the Africans – we all know our culture.

Hoewel deze groep in termen van etniciteit vrijwel gelijk is, kunnen er grote verschillen bestaan met betrekking tot de status van het verblijfsvergunningproces, de dagbesteding, het wel of niet getrouwd zijn en het wel of niet hebben van kinderen. Zo kunnen uitgeprocedeerde vluchtelingen, vluchtelingen met een verblijfsvergunning tot onbepaalde of bepaalde tijd (vaak vijf jaar) en vluchtelingen die nog in het proces zitten en wachten tot de uitkomst en vaak in asielzoekerscentra wonen, tot dezelfde vrienden of familiekring behoren. Hetzelfde geldt voor mensen die werken, een taal cursus doen, thuis zitten (uitgeprocedeerde individuen of mensen die de uitkomst van hun verblijfsvergunningaanvraag nog afwachten mogen niet werken of studeren), getrouwd zijn of niet getrouwd zijn, kinderen hebben of geen kinderen hebben. De economische klasse verschilt dus lichtelijk binnen een netwerk. Het komt echter weinig voor dat vluchtelingen hoge status banen hebben. Afghaanse vluchtelingen zijn bijvoorbeeld vaak hoogopgeleid maar hebben moeite met het verifiëren van Afghaanse diploma's naar Nederlandse standaarden. Vluchtelingen uit Afrika hebben over het algemeen geen of een lage opleiding genoten (Vluchtelingenwerk, 2005). Mensen uit dit eerste basisnetwerk kent men via verschillende wegen. Vaak worden eerste contacten bij het asielzoekerscentrum gelegd. Verder zijn ze contacten tegengekomen via vrienden, via familie, via hobby's zoals voetbal, via hulpverenigingen, als burens, of als collega's bij werk of een taal cursus.

Het basisnetwerk kan bestaan uit familie en vrienden. Niet alle vluchtelingen hadden nog contact met familieleden. Dit komt omdat vluchtelingen vaak alleen naar Nederland vluchtten. Contact met familie in het herkomstland is vervolgens moeilijk te onderhouden. Dit is anders dan bij economische migranten waarvan bekend is dat zij contact blijven houden met familie in het herkomstland om onder andere geld terug te sturen (Castles & Miller, 2009). Als men echter wel als deel van een gezin naar Nederland vlucht, zal deze familiekring het belangrijkste en hechtste sociale contactpunt worden. Ook kan het zijn dat vluchtelingen in Nederland trouwen en kinderen krijgen. Nogmaals zullen familieleden de belangrijkste mensen voor het individu worden. Een gezin zal vaak bestaan uit een vader, een moeder, en twee of meer kinderen. Deze kinderen groeien op in de Nederlandse samenleving en gaan naar een Nederlandse school, en zijn om deze reden meer gewend geraakt aan de Nederlandse taal, cultuur en leefstijl. Hoe ouder de ouders zijn hoe

moeilijker zij het vinden om de Nederlandse taal onder de knie te krijgen. Wanneer er geen familieleden in Nederland zijn, zullen vrienden vaak aangewezen worden als de belangrijkste groep voor het individu. Met hechte vrienden wordt vrij vaak contact mee gehouden; een paar keer per week. Er wordt gevoetbald, thee gedronken, Nederlands geoefend, gepraat, en elkaars familie en huizen worden bezocht.

J: Since I left Africa, I have not had any contact with them.

M: So mostly you have had contact with your friends here?

J: My friends here, they are my family.

Het tweede netwerk

Naast dit eerste basisnetwerk hebben sommige vluchtelingen een breder netwerk. Hoe goed dit ontwikkeld is, verschilt per vluchteling. Een dergelijk netwerk omvat vaak andere migranten of vluchtelingen, contacten bij (formele) verenigingen, en Nederlanders uit verschillende lagen van de samenleving. Dit kunnen burens, collega's, vrienden, of kennissen betreffen. Dit netwerk is breder aangelegd qua variëteit. Vaak gaven geïnterviewden aan dat dit netwerk pas later in hun verblijf in Nederland is ontstaan. Contacten binnen dit netwerk hebben een oppervlakkig aspect. Terwijl de eerste groep dicht bij de vluchteling staat, staat dit tweede netwerk al meer op afstand. Deze participant vertelt dat zijn dagelijkse contact bestaat uit mensen die ook uit Somalië komen terwijl hij daarbuiten veel andere, wat lossere en minder hechte, contacten heeft.

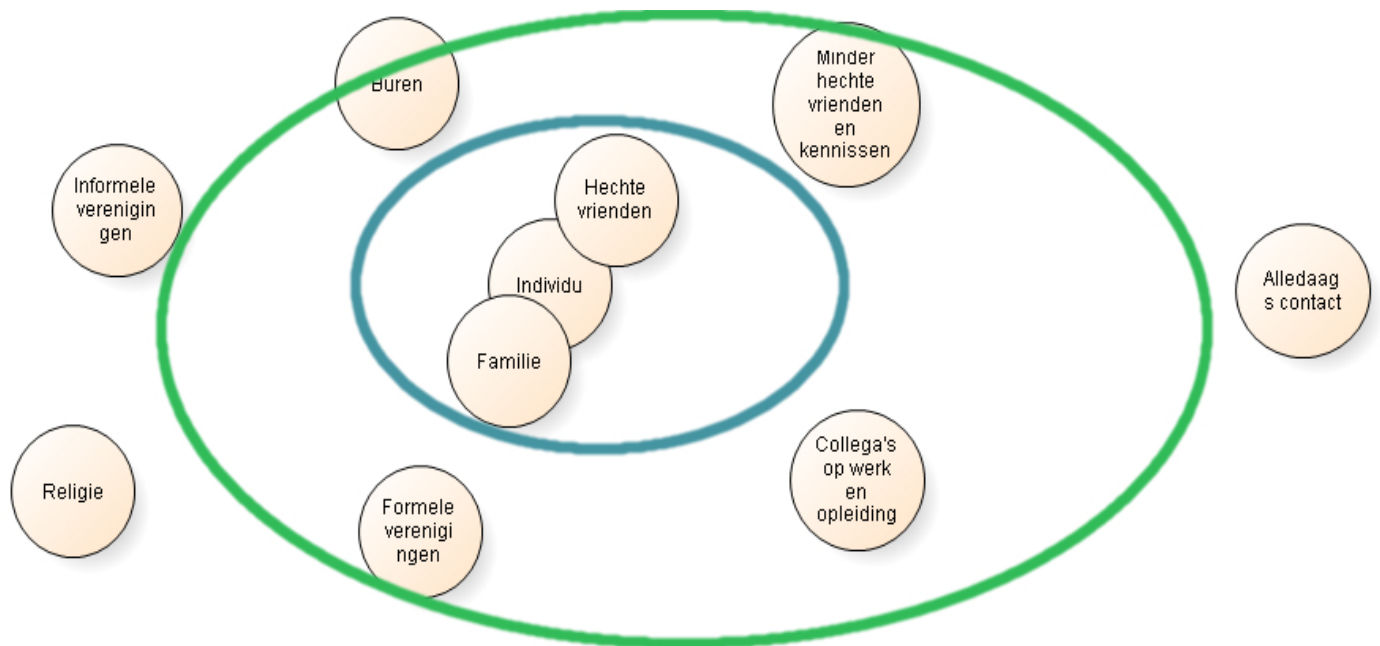
I: Heel veel mensen. Ik kan niet tellen, maar ik heb heel veel mensen. Als jij zegt, Somalisch, kijk, wij spelen elke zondag voetbal. En die mensen, die zie ik alleen op zondag op het toernooi. (...) Maar anders, de mensen die ik bijna elke dag zie zijn Somalisch. En Nederlanders zie ik vaak bij de noodopvang werken, en ik zie ze ook vaak. Ik zie ze buiten, bijna elke week, omdat ik hier kom. Maar ik bedoel eigenlijk de andere mensen die ik ken. Omdat ik mijn burens elke dag zie. Maar dan kom ik niet zo snel bij hen thuis, maar meer daarbuiten. Als ik ze buiten zie, dan 'hooi'.

Veel vluchtelingen die in de afgelopen vijf jaar een verblijfsvergunning hadden gekregen, waren bezig met de inburgeringcursus. Bij deze cursus wordt Nederlands geleerd (een bepaald aantal uur Nederlandse les is verplicht, Vluchtelingenwerk 2011), Nederlandse geografie, Nederlandse geschiedenis en Nederlandse 'normen en waarden'. Deze mensen waren allemaal erg positief over de cursus; deze stelde hen in staat om beter te kunnen functioneren in Nederland. Iedereen vond het zelfs jammer dat de cursus maar een jaar duurt. In zo'n cursus zitten migranten van over de hele wereld wat leidt tot een gemixte klas. Klasgenoten waren veel steun voor geïnterviewden maar geen van de vluchtelingen beschouwde zijn of haar klasgenoten als hechte contacten. Eén persoon werkte en had contact met verschillende collega's, andere vluchtelingen deden vrijwilligerswerk waarbij er ook sprake was van collega's. Contact was over het algemeen goed, maar ook met collega's hadden de geïnterviewden geen sterke band. De mate van contact met burens was meer ambivalent. De meeste vluchtelingen hadden een vrij afstandelijke relatie met hun burens waarbij gedag zeggen in de gang het enige contact was. Hoogstens een praatje over het weer passeerde de revue. De enkele geïnterviewden die wel een dichtere band hadden met hun burens waren hier erg positief over. Een dichte buur werd als belangrijker gezien dan een verre vriend. Burens zijn altijd in de buurt als men hulp nodig heeft in tegenstelling tot een vriend. Daarnaast waren burens een belangrijk contactpunt als het ging om dagelijkse vragen omdat de drempel om bij een bevriende buur aan te kloppen laag werd gevonden. Eén participant ging bewust naar het buurthuis, voornamelijk om zijn Nederlands te oefenen. Naast hechte vrienden hadden veel vluchtelingen (maar niet iedereen) ook minder hechte vrienden. Deze waren minder belangrijk en betreft een wat groter en gevarieerder netwerk. Deze mensen zien de geïnterviewden minder vaak, variërend van een keer in de week tot een keer per jaar. Als laatste vallen onder deze categorie formele verenigingen. Vluchtelingenwerk, SNDVU, Vrouwelijkheid, en STIL zijn hulporganisaties die asielzoekers en vluchtelingen helpen. Maar ook bijvoorbeeld het ziekenhuis kan hieronder vallen. Formele verenigingen komen vaak voor als

contactpunten. Men kon altijd terugvallen op deze verenigingen als er vragen of problemen waren. Banden met individuele medewerkers hoefden niet per se sterk te zijn. Men waardeerde de vereniging en het werk dat zij doen voor vluchtelingen erg.

Het derde netwerk

Als laatste heeft elk individu alledaags contact. Hierbij kan het gaan om praten met de caissière bij de supermarkt, een oude man de straat over helpen, of met iemand praten die ook in de trein zit. Het verschilt per geïnterviewde in hoeverre hij of zij hiervoor open stond, en op deze manier nieuwe sociale contacten maakt. Ook contacten met groepen die minder belangrijk zijn voor het individu zoals mensen bij een sportvereniging behoren tot dit netwerk. Dit contact staat nog verder van de vluchteling af. Dit alledaagse contact leek ook te gelden met betrekking tot religieuze instanties. Geïnterviewden zagen zichzelf bijna allemaal als religieus. Ze gingen naar de kerk of naar de moskee. Mensen die zij tegenkwamen bij de kerk of moskee werden echter niet gezien als potentiële contacten. Men voelt een bepaalde band met mede kerk- of moskeegangers maar er werd niet met hen gepraat. Maar één vluchteling dat hij de kerk hielp met het organiseren van evenementen die bedoeld waren om mensen met elkaar in contact te laten komen. Geen van de andere vluchtelingen leken de kerk of moskee te zien als mogelijke ontmoetingsplek van nieuwe of bestaande contacten. Ook informele verenigingen zoals verenigingen die zich bezighouden met sport, muziek, andere hobby's, politiek of theater vallen hieronder.

Figuur 1. Structuur sociaal kapitaal

Model structuur sociaal kapitaal

Hechte vrienden und familie gehören zu den Kontakten, die dem Flüchtling am nächsten stehen. Dies wird durch einen blauen Ring (siehe Abbildung 1, unten dargestellt) angegeben. Das Basisnetzwerk ist einseitig, und es gibt keine gute Spiegelung der niederländischen Gesellschaft. Dies stimmt mit der theoretischen Definition von bindendem sozialem Kapital überein, bei dem es um starke Bindungen innerhalb einer homogenen Bevölkerung geht. Fast alle Flüchtlinge haben bindendes soziales Kapital. Aber einige Interviewte waren völlig isoliert und hatten dieses soziale Kapital nicht. Dies betraf Personen, die ohne Familienangehörige nach den Niederlanden kamen, und durch besondere Umstände keine oder nur wenige Freunde machen konnten während ihrer Zeit in den Niederlanden. Es gibt auch einen zweiten grünen Ring in Abbildung 1 zu sehen. Dieses Netzwerk bezieht sich auf etwas mehr oberflächlichere Bindungen zum individuellen Flüchtling. Fast alle Flüchtlinge hatten ein solches Netzwerk, aber die Größe dieses Netzwerks und die Häufigkeit der Nutzung variierten stark von Person zu Person. Die Teilnahme an diesem Netzwerk ist nicht länger an Ethnizität, Hintergrund oder Klasse gebunden. Dieses zweite

netwerk kan overbruggend sociaal kapitaal worden genoemd; het zijn zwakke banden met de bredere samenleving. Toch zijn individuen met dezelfde etniciteit als de vluchteling oververtegenwoordigd in dit netwerk van overbruggend sociaal kapitaal, maar in veel mindere mate dan in het eerste basisnetwerk. Een individu kan dus zowel bindend als overbruggend sociaal kapitaal hebben, dit komt niet altijd duidelijk in de bestaande literatuur terug. Ook werd verondersteld dat bindend sociaal kapitaal contacten binnen een homogene populatie betreft zonder aan te duiden op welke punten de populatie homogeen zou zijn. Etniciteit werd wel vaak genoemd, maar zonder uitleg over hoe dit concept werd toegepast door verschillende groepen migranten. In het kort is in figuur 1 te zien dat het bindend sociaal kapitaal sterkere banden betreft (het bevindt zich dicht bij het individu) en de groepen familie en hechte vrienden omvat. Overbruggend sociaal kapitaal is de groene cirkel die meer afstand houdt van het individu en de groepen minder hechte vrienden, collega's, formele verenigingen en deels burens omvat. Daarbuiten vallen de informele verenigingen, religieuze instanties, deels de burens en alledaags contact.

5.2 Het gebruik van sociaal kapitaal

De causaliteit tussen sociaal kapitaal en integratie is niet simpel en bestaat niet uit eenrichtingsverkeer. Vaak zijn de concepten verwisselbaar: een betere integratie leidt tot meer sociaal kapitaal, en het hebben van meer sociaal kapitaal lijkt verband te hebben met een betere integratie (Morrice, 2007; Lamba, 2003; Aguilera & Massey, 2003). Het hebben van sociale contacten kan bijvoorbeeld helpen bij het vinden van werk, maar het hebben van werk kan de omvang en intensiteit van sociaal netwerk beïnvloeden. Mensen die werken betrekken namelijk vaak hun collega's bij hun netwerk. De concepten integratie en sociaal kapitaal hebben zo continu invloed op elkaar. Er is geen eenrichtingsverkeer qua causaliteit te onderscheiden. Zowel integratie als sociaal kapitaal worden daarnaast door heel veel andere factoren beïnvloed. Er is getracht met het omschrijven van de belemmeringen en stimuleringen met betrekking tot het aangaan van sociaal contacten de meest voorkomende factoren weer te geven die inspelen op sociaal kapitaal. De sterkte van de relatie tussen integratie en sociaal kapitaal wordt ook erg bepaald door de houding van de vluchteling. Veel hangt af van of de vluchteling het nut van sociale contacten inziet. Als hij of zij dit niet doet, zal de vluchteling de sociale contacten vaak niet bewust inzetten om een doel zoals het vinden van werk te bereiken. Zelfs als hij of zij dit wel doet, heeft de eigen houding invloed op welke (integratie)doelen worden gesteld, en hoe wordt ingebeeld dat deze bereikt kunnen worden. Veel vluchtelingen hechten bijvoorbeeld veel belang aan het leren van Nederlands. Bijna alle vluchtelingen hebben het uitgebreid over de moeite die zij doen om Nederlands te leren, en hoe dit belangrijk is om in Nederland te leven. Omdat vluchtelingen dit belangrijk vinden, schakelen ze vaker de hulp in van derden om hen hierbij te helpen. Er wordt hulp gevraagd aan familie, vrienden, burens, collega's, docenten en medecursisten om brieven te vertalen, een specifiek woord te vragen, de betekenis van woorden uit te leggen, en om te oefenen met Nederlands praten. Vooral wanneer men nog niet zo lang in Nederland is, en bezig is om de inburgeringscursus af te maken, speelt het verwerven van de taal een grote rol in het leven van de vluchteling. Het vinden van werk, en het deelnemen aan verenigingen, worden gezien als minder belangrijk, of als iets wat pas na het leren van de taal goed kan plaatsvinden. Het leren en begrijpen van Nederlandse regels, normen en waarden wordt ook wel belangrijk gevonden maar minder dan de taal. De inburgeringscursus en Vluchtelingenwerk zijn hierbij vooral de aanknopingspunten waarbij vluchtelingen hulp vragen op dit gebied. Daarnaast wordt bij praktische problemen met het verblijfsvergunningproces, juridische regels, het vinden van een dak boven het hoofd, en geldproblemen vaak aangeklopt bij organisaties zoals SNDVU, STIL of Vluchtelingenwerk. Deze organisaties blijken daarnaast ook vaak een grote rol te spelen in het uitbreiden van de sociale contacten (hier wordt dieper op ingegaan bij de paragraaf belemmeringen en stimulaties).

Vluchtelingen hebben hulp het meest nodig als zij net in Nederland komen, naarmate de jaren voorbij gaan geven vluchtelingen vaak zelf hulp aan andere migranten. Dit kan gaan om het delen van talenkennis, het uitleggen van rechten of regels, en het aanbieden van onderdak. Dus in de eerste jaren in Nederland vragen vluchtelingen vooral om hulp en naarmate de vluchteling meer

kennis genereert over Nederland biedt hij of zij steeds vaker hulp aan. Het volgende citaat is van een geïnterviewde die vertelt over het verschil van toen hij net in Nederland was en hulp zocht en het heden. Hij heeft recentelijk een organisatie op proberen te zetten die (uitgeprocedeerde) asielzoekers op straat helpt.

I: Toen ik net nieuw was, toen was ik alleen op straat. Er zijn ook heel veel mensen op straat. Maar het was niet echt georganiseerd. Wij zijn nieuw. Iedereen blijft met problemen op straat. En de mensen op straat moeten samen blijven met andere mensen. Weten dat heel veel mensen graag die mensen helpen. Als jij niet je probleem zegt bij iemand, hoort niemand je probleem. Niemand weet wat je nodig hebt. Maar als jij zegt wat jij nodig hebt, dan helpen heel veel mensen. Daarom heb je ook gezien dat heel veel mensen gewoon komen die mensen op straat willen helpen. Ik wil altijd blijven proberen om iets te doen. Daarom heb ik heel veel mensen geleerd en veel kennis gemaakt. Ik heb heel veel dingen geleerd.

5.3 Verloop

Participanten vertelden over grote verschillen tussen hun sociale contacten door de tijd heen. Aan de hand van de interviews zijn er grofweg vier fasen onderscheiden. Elke fase heeft haar eigen karakteristieken met betrekking tot de sociale contacten. De fasen kunnen worden afgezet ten opzichte van tijd en het wel of niet hebben van een verblijfsvergunning voor bepaalde (vaak voor vijf jaar) of onbepaalde tijd.

Begin: net in Nederland (fase 1)

Tijdens deze eerste periode in Nederland bestaat er constante onzekerheid. Onzekerheid over het krijgen van een verblijfsvergunning, het omzetten van een verblijfsvergunning van bepaalde tijd in onbepaalde tijd, of familie en naasten ook een verblijfsvergunning mogen, en of men zijn/haar gezin vanuit het herkomstland naar Nederland mag halen. Deze onzekerheden voorkomen dat vluchtelingen werkelijk een leven kunnen opbouwen in Nederland en zich kunnen richten op integratie. De vraag is of er zelfs sprake kan zijn van integratie, zolang een vluchteling onzeker is of hij/zij op de lange termijn in Nederland kan blijven. Wat betekent deze onzekerheid voor het aangaan van sociale contacten en de vorm die deze contacten aannemen? Voor vluchtelingen die nog geen verblijfsvergunning hebben, of zijn uitgeprocedeerd geldt dat zij niet mogen werken of studeren. Zij bevinden zich dus in een fase waarbij het voor hen onmogelijk wordt gemaakt om überhaupt te beginnen aan vormen van integratie. Ondanks dat de regering de laatste jaren veel heeft geprobeerd om deze procedure in te korten, heeft deze lange periode van onzekerheid een grote impact op de kwaliteit van leven van vluchtelingen. Behalve een kleine minderheid (zo'n 400-500 vluchtelingen per jaar die worden uitgenodigd door de regering om te wonen in Nederland, Vluchtelingenwerk, 2011), komen vluchtelingen in een langdurige procedure om een verblijfsvergunning te krijgen. Tijdens dit proces woont men in een asielzoekerscentrum.

Contacten beginnen van voor af aan als iemand in Nederland aankomt. Behalve met mensen die samen met het individu vluchtten, wordt er nauwelijks contact gehouden met mensen die men al kende voor de vlucht naar Nederland. Het gastland wordt willekeurig gekozen, meestal omdat het betreffende land op dat moment het makkelijkst te bereiken is. Vluchtelingen beginnen dus in tegenstelling tot economische migranten (die vaak verhuizen naar plekken waar al familie en vrienden aanwezig zijn, Castles & Miller, 2009) bij nul als het gaat om een sociaal netwerk. De eerste contacten ontstaan in asielzoekerscentra. Hierbij wordt vooral met mensen uit het eigen land gepraat. De contacten beginnen dus eenzijdig waarbij de eigen etnische groep voorop staat (het basisnetwerk). In het begin is het moeilijk voor individuen om contact te maken met andere mensen. Niet alleen de taal is onbekend, ook de regels en de manier waarop mensen met elkaar omgaan, zijn nieuw.

Doorbraak: vernieuwing van contacten (fase 2a)

Pas nadat de vluchteling een verandering van mentaliteit heeft doorgaan begint een nieuwe periode.

Deze verandering wordt gestimuleerd als men een verblijfsvergunning (voor bepaalde of onbepaalde tijd) krijgt. Onzekerheid en angst om terug te moeten naar het herkomstland wordt in zo'n geval (deels) weggenomen. Met het krijgen van een (tijdelijke) verblijfsvergunning kan hij of zij ook beginnen met de inburgeringscursus waarbij vaak nieuwe contacten worden gemaakt. Ook wordt er in deze fase veel contact onderhouden met Vluchtelingenwerk, die vluchtelingen helpt in de eerste twee jaar dat zij een verblijfsvergunning hebben. Het wordt daarnaast mogelijk voor de vluchteling om te studeren, te werken, en te wonen buiten het asielzoekerscentrum. In deze periode kan men nog steeds terugvallen naar de eerste fase wanneer blijkt dat bijvoorbeeld een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd toch niet wordt omgezet in onbepaalde tijd, of de aanvraag van familieleden voor verblijfsvergunningen zijn geweigerd. Het komt ook voor dat vluchtelingen zonder verblijfsvergunning deze fase binnengaan. Dit is meestal na een lange periode in Nederland waarin tevergeefs is gewacht op een verblijfsvergunning. Zonder een legale status in Nederland zal een gevarieerd en groot sociaal netwerk echter heel moeilijk zijn sinds men niet mag werken of studeren. Organisaties zoals STIL en SNDVU kunnen in zo'n situatie een rol spelen in het stimuleren van het opzoeken van sociale contacten.

In deze tweede periode zijn de sociale contacten van vluchtelingen nog steeds vooral geconcentreerd binnen de eigen groep van nationaliteit en andere vluchtelingen of migranten. Dit zijn de mensen die vluchtelingen het meest tegenkomen bij de inburgeringscursus, bij hulpinstanties zoals Vluchtelingenwerk, in hun buurt (vaak leven zij in buurten die overwegend door migranten worden bewoond), en in hun vrienden en familiekringen. In deze periode voelen vluchtelingen steeds meer behoefte aan contact met autochtonen. De ontwikkeling van een tweede netwerk naast het basisnetwerk is begonnen. Daarnaast zetten ze sociale contacten in om hulp te zoeken met het Nederlands leren. Sociale netwerken zijn sterk, klein en eendimensionaal (op taalverwerving gericht). In deze fase erkent de vluchteling dat integratie voor hem/haar van belang begint te worden sinds het vooruitzicht op een lange termijn verblijf in Nederland realistischer is geworden.

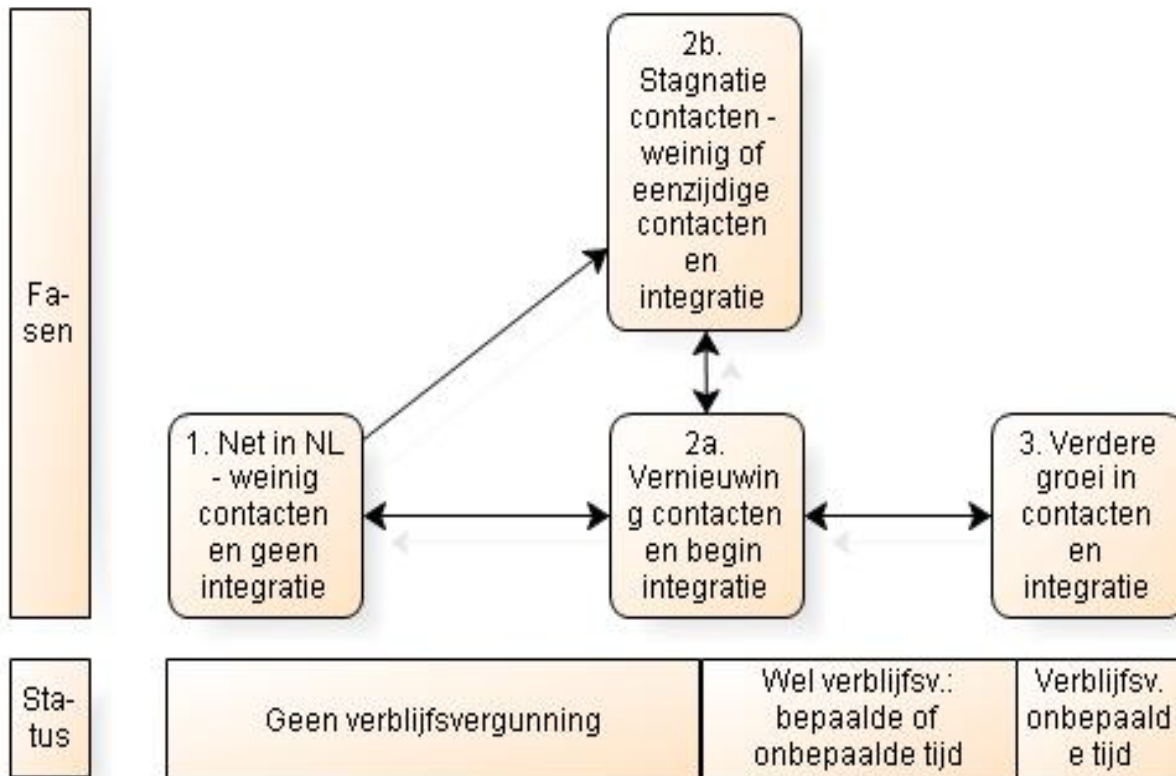
Verdere groei contacten (fase 3)

In de derde fase bezitten vluchtelingen al meerdere vormen van sociale contacten. Het sociale netwerk is groter geworden, en bestaat ook veel meer uit oppervlakkige contacten. Juist deze contacten lijken handig te zijn als het gaat om het verbeteren van de taal, het vinden van werk of een opleiding, en het vinden van praktische hulp (Granovetter, 1973; Leonard, 2004; Boateng, 2009). Nog steeds maken vluchtelingen en migranten een disproportioneel groot deel uit van de sociale kring. Contacten met autochtonen zijn echter vanzelfsprekender. Daarnaast richt de vluchtelingen zich niet meer alleen op taalverwerving als het gaat om het inzetten van de sociale contacten. De vluchteling wordt meer bewust van de mogelijkheden om sociale contacten ook in te zetten op andere gebieden zoals participatie in politieke organisaties, religieuze instanties, het krijgen van een baan etc.

Stagnatie (fase 2b)

Een groot deel van de vluchtelingen doorloopt de route van fase 1 naar fase 2a naar fase 3 (te zien in onderstaand figuur 2). Dit proces duurt lang; het kan zo een decennia kosten om bij fase 3 te komen. Een deel blijft echter helemaal achter bij de rest als het gaat om sociaal kapitaal. Deze mensen komen terecht in fase 2b. Er is bij deze individuen gebrek aan verbetering als het gaat om sociale contacten en soms achteruitgang. Dit kan gebeuren als de beschreven mentaliteitsverandering in fase 1 te moeilijk blijkt, of er specifieke belemmeringen in het leven van het individu bestaan. Het is niet waargenomen dat mensen uit fase 3 terugvallen naar fase 2b. De participanten die in deze categorie vielen hadden geen tweede netwerk. Ook hun basisnetwerk was klein of soms zelfs niet bestaand. In enkele gevallen wordt het inroepen van sociaal kapitaal alleen gericht op praktische problemen. Dit kan het geval zijn bij uitgeprocedeerde asielzoekers. Deze mensen hebben niet de zekerheid om zich te richten op lange termijn integratie en worden vaak totaal in beslag genomen door praktische problemen zoals huisvesting, voedsel of geld. Andere belemmeringen die kunnen bestaan in het leven van vluchtelingen om een sociaal netwerk op te

bouwen worden besproken in de volgende paragraaf.

Figuur 2. Verloop sociale contacten

Belemmeringen en stimulaties in de overgang tussen fases

De belemmeringen en stimulaties die een vluchteling ervaart in het uitbreiden van hun netwerk verschillen per persoon. Het is een ingewikkeld en complex proces waarin (over het algemeen) het netwerk langzaam wordt vergroot. Ondanks dat een dergelijk proces erg geïndividualiseerd is, zijn er elementen die vinden die vaak te boven komen. Deze elementen werken doorgaands belemmerend of stimulerend.

De factor verblijfsvergunning bleek een zodanig grote invloed te hebben op de mogelijkheden om sociaal kapitaal uit te breiden, dat het is opgenomen in figuur 2. Kort gezegd is het (nog) niet hebben van een verblijfsvergunning een constante belemmering in het verkrijgen van een divers sociaal netwerk.

J: We can't do anything here. There is nothing to do. Just sleeping. You walk, you go out, you sleep. Imagine if it were you in this situation. You can't do anything. That is how it is. We can walk, we are healthy. We are not crippled. We can walk, we can do what we want. But you are in a prison. You can go out. But your life is closed.

M: Because you can't work or study?

J: Yess. We need that. Look at how I am. I need work. I need to do something.

Dit is zorgwekkend sinds uit de interviews kwam dat dit juist de mensen zijn die hulp van contacten het meest kunnen gebruiken. Participanten leunden in dit geval vaak op contacten met hulporganisaties, familie en vrienden. Het hebben van een verblijfsvergunning werkt juist stimulerend voor het uitbreiden van sociaal kapitaal. De vluchteling ontmoet nieuwe mensen door middel van een inburgeringscursus, Vluchtelingenwerk, burens (voorheen zat men in een asielzoekerscentrum), en eventuele collega's. Er kan geconcentreerd worden op een toekomstperspectief in Nederland.

Een andere belemmering die duidelijk naar voren komt, is het gebrek aan mentaliteitsverandering. Zonder een dergelijke mentaliteitsverandering staat het individu niet open voor sociale contacten, of is hij of zij niet er niet bewust van dat deze contacten kunnen worden ingezet om hulp te krijgen. Deze belemmering is vooral aanwezig in fase 1. Er kan hierbij opnieuw onderscheid worden gemaakt tussen het basisnetwerk en het tweede, lossere netwerk. Het basisnetwerk van familie en hechte vrienden kan altijd in worden geschakeld voor hulp. In hoeverre het tweede netwerk wordt ingeroepen om bijvoorbeeld werk te zoeken, hangt af van de vluchteling zelf en hoe dit netwerk in elkaar steekt. Bij het eerste element is de houding van de vluchteling erg belangrijk; ziet hij of zij het nut van deze sociale contacten in? Denkt hij of zij dat deze contacten kunnen helpen? Daarnaast moet het individu ook het belang van integreren op zich inzien. Onder de houding van de migrant valt ook de wil en capaciteit om hulp in te roepen. Enkele geïnterviewden wezen op de angst en onzekerheid toen zij net in Nederland kwamen. Ze hadden het gevoel dat ze niemand konden vertrouwen. Vanuit een dergelijke optiek is het moeilijk voor het individu om hulp te zoeken. Het individu moet er eerst bewust van zijn dat er mensen zijn die hem of haar kunnen helpen, en dat deze mensen te vertrouwen zijn met problemen. Het tweede element verwijst naar het netwerk zelf. Het kan hier gaan om het niveau van laagdrempeligheid om contacten te benaderen voor hulp. Een individu kan veel of weinig contacten kennen die makkelijk en snel hulp aanbieden. Een ander vorm die een belemmerende houding kan aannemen is het denken in de mentaliteit van de regio van herkomst. Met deze mentaliteit is het moeilijk om met mensen om te gaan die niet uit hetzelfde gebied komen. Daarom zullen de sociale contacten in het begin overwegend van dezelfde etniciteit zijn. Een vluchteling uit Somalië bekende dat hij de eerste paar jaren in Nederland nog dacht in termen van stammen en alleen zijn eigen stam vertrouwde:

I: Dat is eigenlijk de vereiste (om sociale contacten te leggen) dat jij ziet dat mensen hier een andere mentaliteit hebben. Mensen haatten elkaar toen zij daar waren. Hier heb je een wisseling. En nu is het goed, als je hier grappen maakt is het anders dan daar. Daar kun je geen grappen maken over dat soort dingen. Die mensen maken je dan gelijk dood. (...) De mentaliteit is veranderd. En het is hier anders dan daar. Je ziet dat jij begint mensen te leren kennen, en jij begint iedereen te leren kennen. Maar vroeger niet. Ik kende alleen mijn stam mensen, en anders. Als ik jou niet kende, dan kende ik jou niet.

Andere voorbeelden van een houding en mentaliteit die voorkomt dat de vluchteling sociale contacten opbouwt, kunnen een gebrek aan vertrouwen in de regering en de geassocieerde hulporganisaties, een gebrek aan vertrouwen in mensen in het algemeen (door bv oorlogssituaties), het moeilijk vinden om hulp te vragen, en een oorlogsmentaliteit zijn zoals het volgende citaat uitlegt.

F: Toen ik hier in Nederland kwam, zag ik voor het eerst geen soldaten met wapens op straat. Dat vond ik ongelooflijk. Die mogelijkheid van vrede had ik voorheen nooit gekend. Ik was gewend aan altijd soldaten met AK geweren om hun schouders.

Pas als de mentaliteit langzaam verandert in een houding die het individu in staat stelt open te staan voor diverse sociale contacten kan zijn/haar sociaal kapitaal uitgebreid worden.

Een andere reden dat vluchtelingen het moeilijk kunnen vinden om contacten aan te gaan is de aanwezigheid van vooroordelen of onwetendheid. Sommige geïnterviewden hadden het gevoel dat ze behandeld werden als tweede- of derderangs burger. Een andere participant vertelde dat sommige mensen niet met hem wilde omgaan als zij hoorden wat zijn achtergrond was. Ook uit de verhalen van andere vluchtelingen bleek dat het moeilijk was om autochtone vrienden te vinden. Ook door onwetendheid gaat het leren kennen van mensen soms moeizaam:

F: Vaak als ik bij een barbecue ben, of een buurtfeest of iets dergelijks, en ik word gevraagd waar ik vandaan kom. Dan zeg ik Burundi, ik ben gevlucht. En dan zeggen zij, gevlucht? Oh dus je bent

vluchteling? Ja, ik ben vluchteling. En dan zeggen ze, oh ik ben nog nooit zo dicht bij een vluchteling geweest. Ik heb nooit met een vluchteling gepraat. Om deze reden ben ik ook gaan werken als vluchtelingenambassadeur, zodat mensen niet zo onwetend zijn als het gaat om vluchtelingen. Want het is moeilijk om je steeds maar weer uit te leggen. En vluchtelingen verdienen ook aandacht en steun.

Lichamelijke en psychische problemen vormen een ernstige hindernis in het leiden van een waardig en vervuld leven. Het vormt tevens een belemmering in het aangaan van sociale contacten. Eén participant had problemen aan zijn ene been, waardoor hij moeilijk kon lopen en constant pijn had. Hierdoor kwam hij weinig zijn huis uit, en door de pijn had hij geen zin om sociale activiteiten op te zoeken of vrienden te ontmoeten:

D: Vroeger ging ik, nu heb ik geen contact meer. Ik heb nu geen zin meer. Ik heb veel pijn altijd. Ik blijf liever thuis. Ik weet niet wat ik moet doen. Ik ben alleen bezig met mijn huis, bezig met opruimen, schoonmaken, bezig met douchen ofzo. Af en toe ik zit in mijn stoel, drie uurtjes. Af en toe schilder ik. Maar soms heb ik daar ook geen zin in.

Vluchtelingen hebben daarnaast veel traumatische gebeurtenissen meegemaakt waarvoor ze niet altijd de goede hulp hebben gekregen. Dit kan er tot leiden dat men nog veel met het verleden bezig is, en niet open staat voor hedendaagse contacten. Een geïnterviewde vertelde bijvoorbeeld dat zijn vrouw niet zo goed Nederlands sprak en ook niet veel buiten het huis deed omdat ze nog veel angst met zich meedroeg. Deze psychische problemen waren veroorzaakt door gebeurtenissen in de jaren voordat ze gevlucht zijn. Ook kan er onzekerheid en bezorgdheid bestaan over familieleden die achter zijn gelaten in het land van herkomst.

Non-profit organisaties zoals Vluchtelingenwerk en SNDVU proberen een stimulerende werking te hebben op de ontwikkeling van sociaal kapitaal bij vluchtelingen. Men komt door middel van deze verenigingen niet alleen in contact met mensen die hulp kunnen geven, maar ook met gelijkgezinden die in overeenkomende situaties zitten. Eén participant vertelde over hoe activiteiten georganiseerd door een hulporganisatie hem stimuleerden de besproken verandering van mentaliteit te doorlopen. Doordat hij buiten zijn normale omgeving kwam, was hij in staat alles meer in perspectief te zien en vertrouwen te krijgen in mensen om vriendschappen op te bouwen.

I: Zij hebben een activiteit gedaan. Ik heb heel veel verschillende dingen geleerd. (...) En dit geeft mij meer energie om dit te doen. Om iets te doen. Je moet weten hoe vaak iemand jou kan helpen, en geef jou om die andere mensen die altijd bang zijn om te vertrouwen. Als jij hier woont, zie je alleen asielzoekers. Als jij blijft wonen in een asielzoekerscentrum, zie je alleen asielzoekers, en ben je bang voor iedereen. Voor de IND ofzo. En je vertrouwt niemand, als je je probleem aan iemand vertelt denk je misschien dat die persoon jouw probleem doorvertelt. Vandaar dat iedereen maar zo blijft. Kijk, ik moet mijn ogen open doen en ook proberen om die andere mensen te proberen te leren kennen.

Ook het feit dat er altijd mensen klaar staan om diegene op de best mogelijke manier te helpen gaf geïnterviewden meer vertrouwen in de medemens. Daarnaast leren individuen ook dat zij vaak daadwerkelijk hulp krijgen als zij er maar om vragen. De vraag is of elke vluchteling de drempel durft over te stappen door bijvoorbeeld naar activiteiten te gaan of daadwerkelijk om hulp te vragen. Vaak kost zo'n stap tijd.

6. Discussie

Dit onderzoek zocht een antwoord op de vraag: 'welke structuur en omvang heeft het sociaal kapitaal van vluchtelingen in de periode tussen de aankomst in Nederland en het heden, en hoe

zetten zij dit sociaal kapitaal in (bij hun integratie)?' Om recht te doen aan de ervaringen en perspectieven van vluchtelingen zelf werd data verzameld aan de hand van kwalitatieve methoden, specifiek door middel van semigestructureerde interviews.

Uit de resultaten kon worden vernomen dat een vluchteling verschillende netwerken heeft. Eén netwerk, het basisnetwerk genoemd, bestaat uit een etnisch gelijke groep, die het meest en het snelst voor hulp wordt ingeschakeld. Dit netwerk bevat sterke banden tussen vooral familieleden en hechte vrienden waarbij deze mensen elkaar onderling vaak ook kennen. Het tweede netwerk bevat echter meer oppervlakkige contacten met individuen die niet altijd van elkaar bewust zijn. De categorieën die onder dit netwerk konden worden geschaard zijn de formele verenigingen, minder hechte vrienden, collega's en voor enkelen de burens. Buiten deze netwerken bestaan groepen die niet werden ingeschakeld voor hulp en waarmee erg oppervlakkig contact mee bestond zoals religieuze instanties, dagelijks contact informele verenigingen en voor de meesten de burens. Deze contacten werden het meest ingeschakeld voor taalverwerving. Daarnaast werd hulp gevraagd voor het begrijpen van regeltjes of instanties. Ook praktische hulp zoals het krijgen van medische of juridische hulp werd erkend als belangrijk. Het vinden van een baan, het leren van Nederlandse tradities of 'normen en waarden', het lid worden van (politieke) organisaties werden minder belangrijk gevonden en hulp werd dan ook zelden ingeschakeld voor deze doelen. Een deel van de vluchtelingen had alleen het basisnetwerk, en soms was dit zelfs gebrekkig. Hulp inroepen van het tweede meer oppervlakkige netwerk is echter efficiënter volgens de literatuur (Granovetter, 1973; Mitra, 2008). Meer oppervlakkige contacten zorgt voor informatie en kansen buiten de eigen groep, waardoor men kan stijgen in baan of kennis. Wanneer de vriendenkring alleen monteurs bevat zal het individu alleen informatie hierover ontvangen en andere kansen niet meekrijgen.

De eigen houding bleek erg belangrijk in het verkrijgen van meer sociale contacten. Over het algemeen ontwikkelen vluchtelingen zelf een basisnetwerk (fase 1). De ontwikkeling van een tweede, meer oppervlakkiger en gevarieerder, netwerk gebeurt echter alleen na een mentaliteitsverandering (fase 2). Soms gebeurt dit echter niet. Kan gestimuleerd worden door organisaties. In de derde fase vormt de vluchteling een groot en gevarieerd netwerk. Hulp van contacten wordt niet meer alleen voor vooral taalverwerving ingeroepen maar wordt meer multidimensionaal. Naast deze fasen is er een groep waarbij de sociale contacten stagneren of zelfs achter uit gaan. Deze groep is niet de beschreven mentaliteitsverandering doorgaan of is bepaalde belemmeringen tegengekomen. Deze belemmeringen kunnen zijn: lichamelijke problemen, psychische problemen, vooroordelen en discriminatie, of het niet kunnen verkrijgen van een verblijfsvergunning. Dit laatste is in het bijzonder cruciaal in het opbouwen van sociale contacten in Nederland. Het blijkt dat hulporganisaties een rol speelden bij meerdere participanten in het stimuleren van een mentaliteitsverandering en het in contact brengen van vluchtelingen met personen buiten hun directe familie- of vriendenkring.

Dit onderzoek was innovatief op het gebied van het uitgebreid beschrijven van de sociale contacten van vluchtelingen door de jaren heen. Vluchtelingen werden gezien als een unieke groep die verschilt van andere migranten groepen. In dit onderzoek was er ruimte voor hun ervaringen en visies. Tevens heeft het veel toegevoegd aan kennis over dit onderwerp. Het is vernieuwend in relatie tot het in kaart brengen van de verhouding van bindend en overbruggend sociaal kapitaal tot elkaar in de tijd van aankomst in Nederland tot decennia later, volgend uit terugblikken van de vluchteling. Er is praktisch geen onderzoek geweest die deze tijdsdimensie in zich op heeft genomen. Daarnaast heeft dit onderzoek een compleet beeld van de sociale contacten van vluchtelingen beschreven aan de hand van hun eigen ervaringen en perspectieven. Niet alleen is dit een toevoeging aan de academische kennis over dit onderwerp, ook zal het probleem rondom de langzame integratie van vluchtelingen beter begrepen en aangepakt kunnen worden. Bij dit onderzoek moet er rekening gehouden worden met enkele elementen. De vraag is of de geïnterviewde participanten representatief zijn voor de gehele vluchtelingenpopulatie in Nederland. De participanten woonden vooral in omgeving Utrecht. Er zijn echter wel zowel mensen die woonachtig waren in Utrecht als in kleinere dorpen in de omgeving geïnterviewd. Omgeving

Utrecht lijkt niet anders dan andere provincies als het gaat om de integratie van vluchtelingen. Een ander aspect was het geslacht van de participanten. Elf van de twaalf participanten was man. Het werd erg moeilijk gevonden door de organisaties om vrouwen bereid te vinden om geïnterviewd te worden. Ook gaven zij aan meer mannelijke dan vrouwelijke cliënten te hebben. Dit zou mogelijk kunnen leiden tot een scheef beeld, in het geval dat vrouwen bijvoorbeeld op een andere manier sociale netwerken opbouwen dan mannen. Als laatste zijn alleen individuen geïnterviewd die aangesloten zijn bij een hulporganisatie.

Uit de literatuur blijkt dat vooral oppervlakkige contacten een individu vooruit kunnen helpen in het bereiken van haar of zijn doelen (Granovetter, 1973; Mitra, 2008). Uit dit onderzoek bleek dat veel vluchtelingen dit tweede netwerk niet of nauwelijks hebben. Er is echter vaak al wel een basisnetwerk met hechte banden waarop voort gebouwd kan worden. Hulporganisaties pogen deze contacten te stimuleren. Door middel van deze organisaties kunnen vluchtelingen in contacten komen met mensen buiten de eigen al bekende kring. Hierdoor komt veel nieuwe informatie en kansen op het pad van de vluchteling die niet bekend waren binnen de eigen familie of vriendengroep. Ook kan een hulporganisatie iemand leren dat mensen vertrouwd kunnen worden, en dat om hulp vragen juist een positieve ontwikkeling kan zijn. Hoe groot de reikwijdte van een hulporganisatie is, is moeilijk te zeggen. Mensen die al open staan voor contact zullen sneller bereid zijn te komen naar activiteiten van een hulporganisatie. Geprobeerd moet worden om juist die mensen te betrekken die de genoemde verandering van houding ten opzichte van sociaal contact nog niet hebben doorlopen. Activiteiten waarbij vluchtelingen persoonlijk worden aangesproken of waarbij zij een direct belang hebben, kunnen helpen. Activiteiten rondom sport, cultuur of culinariteit zijn een voorbeeld. Het laten deelnemen van vluchtelingen aan programma's waarbij zij zelf andere vluchtelingen die recentelijk naar Nederland zijn gevlucht kunnen helpen en voorlichten is een ander. Daarnaast wordt aangeraden om ook activiteiten te organiseren waarbij vluchtelingen de mogelijkheid hebben om autochtone mensen te ontmoeten. Vaak missen veel vluchtelingen dit contact, en vinden zij het moeilijk om dit op te zoeken. Gedacht kan worden aan vluchtelingen die voorlichting geven op scholen of organisaties over het zijn van een vluchteling of asielzoeker, een vrijwilliger zijn bij bijvoorbeeld een bejaardentehuis, school of dergelijke instanties, en het organiseren van evenementen waarbij ook organisaties met een meer autochtone achterban aan mee doen.

7. Referenties

- Aguilera, M.B. & Massey, D.S. (2003). Social Capital and the Wages of Mexican Migrants: New Hypotheses and Tests. *Social Forces*, 82(2), 671-701.
- Berger, M. (2010). Politiek Burgerschap van Migranten in Berlijn: De Weerbarstige Effecten van Sociaal Kapitaal op de Integratie van Turken, Italianen, Russische Joden, en Aussiedler. Proefschrift bij de Universiteit van Amsterdam. Retrieved from www.dare.uva.nl
- Boateng, A. (2009). A Mixed Methods Analysis of Social Capital of Liberian Refugee Women in Ghana. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 36(3), 59-81.
- Boeije, H.R. (2005). *Analyseren in Kwalitatief Onderzoek: Denken en Doen*. Amsterdam: Boom.
- Castles, S. & Miller, M.J. (2009). *The age of migration. International population movements in the modern world*. 4th Edition. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Commissie Blok (2004). *Onderzoek Integratiebeleid. Hoofdstuk 10 deel 1. Samenvatting en conclusie*. Den Haag: Sdu Uitgevers. Pp. 517-549.

- Granovetter, M.S. (1973). The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Lamba, N.K. (2003). The Employment Experiences of Canadian Refugees: Measuring the Impact of Human and Social Capital on Quality of Employment. *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 40(1), 45-64.
- Leonard, M. (2004). Bonding and Bridging Social Capital: Reflections from Belfast. *Sociology*, 38, 927-944.
- Mestheneos, E. Ioannidi, E. (2002). Obstacles to Refugee Integration in the European Union Member States. *Journal of Refugee Studies*, 15(3), 304-320.
- Mitra, A. (2008). Social Capital, Livelihood and Upward Mobility. *Habitat International* 32, 261-269.
- Morrice, L. (2007). Lifelong Learning and the Social Integration of Refugees in the UK: the Significance of Social Capital. *International Journal of Lifelong Education*, 26(2), 155-172.
- Ryan, L., Sales, R., Tilki, M. & Siara, B. (2008). Social Networks, Social Support and Social Capital: The Experiences of Recent Polish Migrants in London. *Sociology*, 42, 672-690.
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2011). Vluchtelingengroepen in Nederland: Over de Integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten. Dourleijn, E. & Dagevos, J. (Ed.) *Publicatie Sociaal en Cultureel Planbureau*, 3, 0 – 240.
- United Nations (1951). Chapter V. Refugees and Stateless Persons: 2. Convention Relating to the Status of Refugees. Geneva, 28 July 1951. Retrieved from <http://treaties.un.org>
- Vluchtelingenwerk Nederland. (2011). Vluchtelingen in getallen 2011. (2005). Integratiebarometer.
- Vroome, T. de, Tubergen, F. van (2010). The Employment Experience of Refugees in the Netherlands. *International Migration Review*, 44(2), 376-403.

8. Bijlage 1: topiclijst (eerste ronde)

Topiclijst

Interviewer: Marjolein

Participant:

Code:

Datum:

Tijd:

Geslacht:

Gespreksintroductie: Dank u dat u wilt meedoen aan mijn onderzoek vanuit Vluchtelingenwerk. Het doel van dit interview is om meer te weten te komen over de sociale contacten van vluchtelingen. Hierbij zullen we het gaan hebben over de contacten die u heeft met familie, vrienden, eventuele collega's, burens enzovoort. Het interview zal ongeveer een uur tot anderhalf uur duren. Vindt u het erg als ik het opneem? Wij zullen de opname alleen gebruiken voor het maken van een verslag vanuit Vluchtelingenwerk en het bandje daarna wissen. In dit verslag kunnen citaten voorkomen, maar deze zijn nooit terug te leiden naar u zelf. U zult dus altijd anoniem blijven. Heeft u nog vragen?

Interview (recorder aan)

- **Topic 1: persoonlijke data**
 - o Vragen: wat is uw naam, hoe oud bent u, waar komt u vandaan, hoe lang bent u in Nederland, hoe bent u hier gekomen, waarom bent u naar Nederland gekomen, bent u getrouwd, heeft u kinderen, hoe zijn u man/vrouw/kinderen naar Nederland gekomen, wat voor verblijfsvergunning heeft u, bent u religieus?
- **Topic 2: Inleidende vragen**
 - o Met wat voor mensen heeft u contact? (familie/vrienden/buren/zelfde etnische groep/autochtonen/medevluchtelingen/collega's/..)
 - o Hoe hecht zijn deze banden? (Hoe belangrijk zijn deze mensen voor u?)
 - o Waarvan kent u deze mensen? (op het werk/familie/via via/op straat/..)
 - o Met hoeveel mensen gaat u regelmatig om?
 - o Hoeveel mensen rekent u tot uw vriendenkring? En hoeveel kennissen heeft u? Hoe groot is uw familie?
- **Topic 3: familie** (in Nederland en transnationaal)
 - o Gaat u veel om met uw familie?
 - o Om welke manier komt u bijeen met familie en hoe vaak?
 - o Hoe hecht zijn de familiebanden?
 - o Hebben uw familieleden dezelfde vrienden en/of kennissen als u?
 - o Heeft u familie in uw herkomstland (of andere landen)?
 - o Heeft u contact met hen en zo ja, hoe communiceert u met deze mensen?
 - o Helpt u elkaar? (met het leren van de taal/werk vinden/alledaagse dingen) Zo ja, op wat voor manier?
 - o Moedigt uw familie u aan om de taal te leren/werk te vinden/lid te worden van verenigingen of sportclubs?
 - o Krijgt u veel informatie via uw familie over mogelijkheden om te leren/werken?
 - o Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - o Wat doet u met deze informatie?
 - o Zijn er mensen met meer status binnen de familie? Of een rolverdeling?
- **Topic 4: vrienden**
 - o Waar kent u uw vrienden van?
 - o Om welke manier komt u bijeen met vrienden of kennissen en hoe vaak?
 - o Hoe hecht zijn de vriendschapsbanden?
 - o Helpt u elkaar? (met het leren van de taal/werk vinden/alledaagse dingen) Zo ja, op wat voor manier?
 - o Moedigen vrienden u aan om de taal te leren/werk te vinden/lid te worden van verenigingen of sportclubs?
 - o Krijgt u veel informatie via uw vrienden over mogelijkheden om te leren/werken?
 - o Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - o Wat doet u met deze informatie?
 - o Zijn er mensen met meer status binnen uw vriendenkring? Of een rolverdeling?
 - o Hoeveel van uw vrienden komen uit hetzelfde (herkomst)land als u?
 - o Hoeveel van uw vrienden zijn Nederlanders?
 - o Hoeveel van uw vrienden komen uit andere landen, en welke landen?
 - o Gaan uw vrienden met ongeveer dezelfde mensen om als u?
- **Topic 5: (vrijwilligers)werk** (dezelfde vragen kunnen gelden voor het volgen van een opleiding)
 - o Waar werkt u/bent u vrijwilliger?
 - o Wat voor werk doet u hier?
 - o Hoe heeft u deze baan gekregen?
 - o Heeft u contact met uw collega's of andere mensen op uw werk?
 - o Op welke manier heeft u contact met hen?
 - o Met hoeveel mensen heeft u via het werk contact?

- Helpen uw collega's elkaar en u?
- Krijgt u van uw collega's informatie over mogelijke kansen (een promotie, vacature, informatie over u het werk beter kan doen, de taal kan leren, normen en regels op de werkvloer, huisvesting, onderwijs, dagelijks leven etc.)?
- Wat voor informatie krijgt u te horen?
- Wat doet u met deze informatie?
- Uit welk land komen de collega's waarmee u contact heeft?
- **Topic 6: religie** (kerk of moskee)
 - Bent u religieus?
 - Gaat u naar de kerk of moskee (of..)?
 - Praat u ook met mensen als u daarheen gaat?
 - Zo ja, hoe goed kent u deze mensen/hoe belangrijk zijn zij voor u?
 - Hoe vaak ziet u deze mensen?
 - Zijn deze mensen ook u vrienden of familieleden?
 - Krijgt u van deze mensen informatie over mogelijke kansen (een promotie, vacature, informatie over u het werk beter kan doen, de taal kan leren, normen en regels op de werkvloer, huisvesting, onderwijs, dagelijks leven etc.)?
 - Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - Wat doet u met deze informatie?
 - Uit welk land komen de mensen waar u contact mee heeft via de kerk of moskee?
- **Topic 7: verenigingen** (sport/politiek/hobby etc.)
 - Zit u bij een vereniging (sport/politieke/muziek/hobby/(taal)kursus/studie of studentenvereniging)?
 - Zijn er mensen waarmee u contact mee hebt via deze vereniging?
 - Hoe belangrijk zijn deze mensen voor u?
 - Hoe vaak ziet u deze mensen?
 - Zijn deze mensen ook u vrienden of familieleden?
 - Krijgt u van deze mensen informatie over mogelijke kansen (een promotie, vacature, informatie over u het werk beter kan doen, de taal kan leren, normen en regels op de werkvloer, huisvesting, onderwijs, dagelijks leven etc.)?
 - Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - Wat doet u met deze informatie?
 - Uit welk land komen de mensen waar u contact mee heeft via de vereniging?
- **Topic 8: burens en wijk**
 - Kent u veel van uw burens?
 - Hoe belangrijk zijn deze burens voor u?
 - Hoe vaak ziet u uw burens?
 - Zijn uw burens ook u vrienden of familieleden?
 - Helpen uw burens elkaar en u?
 - Krijgt u van deze mensen informatie over mogelijke kansen (een promotie, vacature, informatie over u het werk beter kan doen, de taal kan leren, normen en regels op de werkvloer, huisvesting, onderwijs, dagelijks leven etc.)?
 - Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - Wat doet u met deze informatie?
 - Uit welk land komen uw burens?
- **Topic 9: afsluitende vragen**
 - Van de groepen die wij besproken hebben (familie/vrienden/burens/collega's/burens /vereniging/religie), welke groepen zijn het belangrijkste voor u? Waarom?
 - Welke groepen zijn het minst belangrijk voor u? Waarom?
 - Naar welke groepen zal u het snelst luisteren als zij advies of informatie aan u geven? En bij welke, het minst snel? Waarom?
 - Welke groep heeft u het meest geholpen (met de taal leren/werk vinden/alledaagse

- o leven/instituten en regels leren) en welke u het minst? Waarom en hoe?
- o Heeft u het idee dat u de Nederlandse samenleving goed kent en begrijpt? Hebben de genoemde groepen u hierbij geholpen, en zo ja, hoe?
- o Zijn er nog mensen waarmee u contact heeft die wij niet hebben besproken?

Afsluiting: heeft u verdere vragen? De geïnterviewde bedanken, eventueel verdere informatie geven.

9. Bijlage 2: vernieuwde topiclijst (tweede en derde ronde)

Topiclijst

Interviewer:

Participant:

Code:

Datum:

Tijd:

Geslacht:

Gespreksintroductie: Dank u dat u wilt meedoen aan mijn onderzoek vanuit Vluchtelingenwerk. Het doel van dit interview is om meer te weten te komen over de sociale contacten van vluchtelingen. Hierbij zullen we het gaan hebben over de contacten die u heeft met familie, vrienden, eventuele collega's, burens enzovoort. Het interview zal ongeveer een uur tot anderhalf uur duren. Vindt u het erg als ik het opneem? Wij zullen de opname alleen gebruiken voor het maken van een verslag vanuit Vluchtelingenwerk en het bandje daarna wissen. In dit verslag kunnen citaten voorkomen, maar deze zijn nooit terug te leiden naar u zelf. U zult dus altijd anoniem blijven. Heeft u nog vragen?

Interview (recorder aan)

- **Topic 1: persoonlijke data**
 - o Vragen: wat is uw naam, hoe oud bent u, waar komt u vandaan, hoe lang bent u in Nederland, hoe bent u hier gekomen, waarom bent u naar Nederland gekomen, bent u getrouwd, heeft u kinderen, hoe zijn u man/vrouw/kinderen naar Nederland gekomen, wat voor verblijfsvergunning heeft u, bent u religieus?
- **Topic 2: Inleidende vragen**
 - o Met wat voor mensen heeft u contact? (familie/vrienden/burens/zelfde etnische groep/autochtonen/medevluchtelingen/collega's/..)
 - o Hoe hecht zijn deze banden? (Hoe belangrijk zijn deze mensen voor u?)
 - o Waarvan kent u deze mensen? (op het werk/familie/via via/op straat/..)
 - o Met hoeveel mensen gaat u regelmatig om?
 - o Hoeveel mensen rekent u tot uw vriendenkring? En hoeveel kennissen heeft u? Hoe groot is uw familie?
 - o Doen de mensen die u kent hetzelfde werk/zijn zij ook werkloos/verdienen zij hetzelfde/hebben zij hetzelfde opleidingsniveau gedaan?
 - o Zijn er uitzonderingen hierop en waarvan kent u deze mensen?
- **Topic 3: familie** (in Nederland en transnationaal)
 - o Gaat u veel om met uw familie?
 - o Om welke manier komt u bijeen met familie en hoe vaak?
 - o Hoe hecht zijn de familiebanden?
 - o Hebben uw familieleden dezelfde vrienden en/of kennissen als u?
 - o Heeft u familie in uw herkomstland (of andere landen)?
 - o Heeft u contact met hen en zo ja, hoe communiceert u met deze mensen?
 - o Helpt u elkaar? (met het leren van de taal/werk vinden/alledaagse dingen) Zo ja, op wat voor manier?
 - o Moedigt uw familie u aan om de taal te leren/werk te vinden/lid te worden van

- verenigingen of sportclubs?
 - Krijgt u veel informatie via uw familie over mogelijkheden om te leren/werken?
 - Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - Wat doet u met deze informatie?
 - Zijn er mensen met meer status binnen de familie? Of een rolverdeling?
- **Topic 4: vrienden**
 - Waar kent u uw vrienden van?
 - Om welke manier komt u bijeen met vrienden of kennissen en hoe vaak?
 - Hoe hecht zijn de vriendschapsbanden?
 - Helpt u elkaar? (met het leren van de taal/werk vinden/alledaagse dingen) Zo ja, op wat voor manier?
 - Moedigen vrienden u aan om de taal te leren/werk te vinden/lid te worden van verenigingen of sportclubs?
 - Krijgt u veel informatie via uw vrienden over mogelijkheden om te leren/werken?
 - Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - Wat doet u met deze informatie?
 - Zijn er mensen met meer status binnen uw vriendenkring? Of een rolverdeling?
 - Hoeveel van uw vrienden komen uit hetzelfde (herkomst)land als u?
 - Hoeveel van uw vrienden zijn Nederlanders?
 - Hoeveel van uw vrienden komen uit andere landen, en welke landen?
 - Gaan uw vrienden met ongeveer dezelfde mensen om als u?
- **Topic 5: (vrijwilligers)werk** (dezelfde vragen kunnen gelden voor het volgen van een opleiding)
 - Waar werkt u/bent u vrijwilliger?
 - Wat voor werk doet u hier?
 - Hoe heeft u deze baan gekregen?
 - Heeft u contact met uw collega's of andere mensen op uw werk?
 - Op welke manier heeft u contact met hen?
 - Met hoeveel mensen heeft u via het werk contact?
 - Helpen uw collega's elkaar en u?
 - Krijgt u van uw collega's informatie over mogelijke kansen (een promotie, vacature, informatie over u het werk beter kan doen, de taal kan leren, normen en regels op de werkvloer, huisvesting, onderwijs, dagelijks leven etc.)?
 - Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - Wat doet u met deze informatie?
 - Uit welk land komen de collega's waarmee u contact heeft?
- **Topic 6: religie** (kerk of moskee)
 - Bent u religieus?
 - Gaat u naar de kerk of moskee (of..)?
 - Praat u ook met mensen als u daarheen gaat?
 - Zo ja, hoe goed kent u deze mensen/hoe belangrijk zijn zij voor u?
 - Hoe vaak ziet u deze mensen?
 - Zijn deze mensen ook u vrienden of familieleden?
 - Krijgt u van deze mensen informatie over mogelijke kansen (een promotie, vacature, informatie over u het werk beter kan doen, de taal kan leren, normen en regels op de werkvloer, huisvesting, onderwijs, dagelijks leven etc.)?
 - Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - Wat doet u met deze informatie?
 - Uit welk land komen de mensen waar u contact mee heeft via de kerk of moskee?
- **Topic 7: verenigingen** (sport/politiek/hobby etc.)
 - Zit u bij een vereniging (sport/politieke/muziek/hobby/(taal)cursus/studie of studentenvereniging)?

- Zijn er mensen waarmee u contact mee heeft via deze vereniging?
- Hoe belangrijk zijn deze mensen voor u?
- Hoe vaak ziet u deze mensen?
- Zijn deze mensen ook u vrienden of familieleden?
- Krijgt u van deze mensen informatie over mogelijke kansen (een promotie, vacature, informatie over u het werk beter kan doen, de taal kan leren, normen en regels op de werkvloer, huisvesting, onderwijs, dagelijks leven etc.)?
- Wat voor informatie krijgt u te horen?
- Wat doet u met deze informatie?
- Uit welk land komen de mensen waar u contact mee heeft via de vereniging?
- Formele instituties, verenigingen en organisaties
 - Op welke manier helpt Vluchtelingenwerk u?
 - Hoe belangrijk is dit voor u?
 - Wat heeft u geleerd van Vluchtelingenwerk?
 - Zijn er problemen waarmee u wilt dat Vluchtelingenwerk u ook helpt?
 - Hoe kan Vluchtelingenwerk verbeterd worden?
 - Zijn er andere instanties die u helpen?
 - Op welke manier helpen zij u?
 - Wat voor mensen leert u kennen via deze verenigingen?
 - Wat betekenen zij voor u?
 - Wat heeft u geleerd van deze mensen?
- **Topic 8: burens en wijk**
 - Kent u veel van uw burens?
 - Hoe belangrijk zijn deze burens voor u?
 - Hoe vaak ziet u uw burens?
 - Zijn uw burens ook u vrienden of familieleden?
 - Helpen uw burens elkaar en u?
 - Krijgt u van deze mensen informatie over mogelijke kansen (een promotie, vacature, informatie over u het werk beter kan doen, de taal kan leren, normen en regels op de werkvloer, huisvesting, onderwijs, dagelijks leven etc.)?
 - Wat voor informatie krijgt u te horen?
 - Wat doet u met deze informatie?
 - Uit welk land komen uw burens?
- Hoe belangrijk is **alledaags contact** voor u?
- **Topic 9: ontwikkeling en fases**
 - Heeft u meer of minder contacten naarmate u langer in Nederland bent?
 - Waarom meer of minder?
 - Heeft u andere contacten naarmate u langer in Nederland bent?
 - Op welke manier zijn uw soort contacten veranderd? (Hechter/oppervlakkig, familie/vrienden/werk/opleiding etc., vluchtelingen/Nederlanders, zelfde economische klasse/hoger/lager)
 - Zijn er dingen die belemmeren dat u veel mensen leert kennen?
 - Zijn er dingen waardoor u juist veel mensen heeft leren kennen?
- **Topic 10: afsluitende vragen**
 - Van de groepen die wij besproken hebben (familie/vrienden/burens/collega's/burens /vereniging/religie), welke groepen zijn het belangrijkste voor u? Waarom?
 - Welke groepen zijn het minst belangrijk voor u? Waarom?
 - Naar welke groepen zal u het snelst luisteren als zij advies of informatie aan u geven? En bij welke, het minst snel? Waarom?
 - Welke groep heeft u het meest geholpen (met de taal leren/werk vinden/alledaagse leven/instituties en regels leren) en welke u het minst? Waarom en hoe?
 - Heeft u het idee dat u de Nederlandse samenleving goed kent en begrijpt? Hebben de

- genoemde groepen u hierbij geholpen, en zo ja, hoe?
- Zijn er nog mensen waarmee u contact heeft die wij niet hebben besproken?
 - Hoe belangrijk zijn sociale contacten voor u?
 - Wat vindt u zelf over het nut van sociale contacten?
 - Denkt u dat meer sociale contacten leidt tot betere integratie?
 - Wat verstaat u onder integratie?
 - Hoe belangrijk is dit voor u?

Afsluiting: heeft u verdere vragen? De geïnterviewde bedanken, eventueel verdere informatie geven.